

ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З БЕЗДОГЛЯДНИМИ І БЕЗПРИТУЛЬНИМИ ДІТЬМИ (30-ТІ РР. ХХ СТ. – ПОЧ. ХХІ СТ.)

Стаття присвячена аналізу розвитку профілактичної роботи з бездоглядними та безпритульними дітьми впродовж 30-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.

Ключові слова: діти вулиці, бездоглядність, безпритульність, профілактична робота, соціально-правовий захист.

Постановка проблеми. Поширення негативних явищ у суспільстві, внаслідок яких страждають у першу чергу діти, спонукає до науко-педагогічного пошуку шляхів вирішення проблем. Виявлення тенденцій, закономірностей подолання певної проблеми у різні історичні періоди дає можливість переосмислити досвід, визначити надбання, що можуть стати підґрунтям для розробки нових підходів на сучасному етапі.

Соціально-педагогічна допомога знедоленим дітям еволюціонувала як суспільне явище від індивідуального, громадського і церковного до державного рівня суб'єктів допомоги і характеризувалася наявністю ідей про необхідність матеріальної підтримки, виховання і навчання дітей, позбавлених батьківської опіки. Як було виявлено, явище дитячої бездоглядності та безпритульності особливо загострюється у періоди кардинальних соціально-економічних та політичних перетворень у державі, наслідки яких негативно впливають на сім'ю і роблять масовим явище "діти вулиці" [8].

Дослідженню проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності присвячені праці Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Л. Волинець, Л. Завацької, А. Капської, В. Оржеховської, І. Пеші та ін. Особливості професійної діяльності соціального педагога з дітьми групи ризику вивчають Л. Артюшкіна, Р. Вайнола, І. Зверева, Л. Кальченко, Л. Міщик, Ж. Петрович, А. Полянничко, С. Харченко та ін. Вирішення проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності, дитячої знедоленості у різні історичні періоди розкривають В. Виноградова-Бондаренко, Р. Воляннюк, І. Діптан, А. Зінченко, О. Ільченко, О. Карпенко, І. Комар, О. Парашевіна, І. Плугатор, К. Чертова, Т. Янченко та ін.

Метою нашої статті є виявлення та аналіз головних тенденцій розвитку профілактичної роботи з бездоглядними і безпритульними дітьми у період 30-х років ХХ – поч. ХХІ ст., визначення етапів становлення профілактичної роботи з дітьми вулиці в історичному контексті. Дана наукова праця є продовженням наукової розвідки автора, присвяченої становленню профілактичної роботи з дітьми вулиці у 20-х роках ХХ ст. [8].

Результати теоретичного аналізу. Характерною рисою радянського правління періоду 30-40-х років ХХ ст. було прагнення вождів йти до мети будівництва соціалізму різними шляхами, іноді антигуманними, що і стимулювало негативні явища у суспільстві. Колективізація, голодомор, репресії викликали загострення проблеми дитячої безпритульності. Фактично політична лінія держави провокувала розповсюдження дитячої безпритульності і в решті-решт стала причиною її масовості.

У 30-ті роки ХХ ст. фактично відбувається перехід до репресивно-каральної моделі профілактики дитячої безпритульності. Незважаючи на різке зростання кількості неповнолітніх даної категорії внаслідок колективізації, голодомору, репресій, паспортизації у містах (*друга хвиля масової безпритульності*), влада оголошує про відхід від позиції боротьби з безпритульністю, оскільки, з її точки зору, вона була ліквідована, а тому можна переходити до масового впровадження культурно-просвітницьких заходів [4].

Формально акцент діяльності переміщується на профілактику дитячої бездоглядності, попередження педагогічної занедбаності в умовах масової школи. Постановою 1935 р. провідна функція у боротьбі з дитячою бездоглядністю та безпритульністю передавалася органам НКВД: замість комісії у справах неповнолітніх та дитячої соціальної інспекції були організовані секції по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю. Відповідальність за своєчасне влаштування дітей, які залишились без опіки батьків, покладалося на місцеві органи влади, що не справлялися із завданням внаслідок надзвичайно стрімкого зростання кількості таких дітей [3].

Все це свідчить, що проголошені державою постулати розходилися з реальним станом речей. Фактично державні структури відійшли від профілактичної роботи, оскільки у своїй діяльності орієнтувалися не на попередження безпритульності, а переважно на боротьбу з її негативними наслідками. Однак по-іншому і бути не могло у ситуації, коли проблема дитячої безпритульності була прямим наслідком державної політики.

Загострення проблеми дитячої безпритульності відбулося у роки Великої Вітчизняної війни (*третьою хвилею масової безпритульності*). Місцеві органи влади взяли на облік усіх дітей, які залишились без батьківського догляду. Проблему намагалися вирішити за допомогою як існуючої системи, так і створення нових приймальників-розподільників, дитячих будинків, а також патронування та

усиновлення. Водночас значну допомогу "дітям війни" надавали громадські організації: профспілкові, комсомольські, трудові резерви. Представники організацій знімали дітей з потягів та через приймальники-розподільники влаштовували до дитячих будинків, а підлітків влаштовували на роботу. Завдяки своєчасним активним заходам до кінця 40-х років проблему масової дитячої безпритульності було подолано [2].

Питання влаштування дітей, які залишилися без батьків, знаходилося на той час у веденні місцевих рад, а також кількох міністерств – освіти (дитячі будинки), охорони здоров'я (будинки дитини та будинки лікарняного типу для інвалідів), трудових резервів (ремісничі училища та школи ФЗУ), внутрішніх справ (дитячі кімнати, приймальники-розподільники, колонії). Провідним та координуючим органом виступав відділ по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю НКВС/МВС, коли стан справ у цій сфері покращився, він був перейменований у 1950 р. на відділ дитячих колоній [3, с.61; 5, с.30].

Серед дітей, які перебували у дитячих будинках в означений період, частка тих, чії батьки загинули на фронті чи в окупації, становила 20%. Іншими причинами безпритульності дослідники називають голод 1946 р., тяжке матеріальне становище більшої частини населення, нову хвилю репресій, викликану указами про посилення кримінальної відповідальності за дрібні крадіжки тощо [3, с.60].

У 50-ті роки ХХ ст. на перший план вийшли соціальні джерела сирітства, а саме – неможливість чи нездатність батьків утримувати дітей у зв'язку з бідністю, хворобами, інвалідністю чи аморальним способом життя. Оскільки більшість вихованців дитячих будинків мали батьків чи родичів, у 1956 р. було прийняте рішення про скорочення дитячих будинків та будівництво інтернатів. Найбільш розповсюдженими були загальноосвітні школи-інтернати, куди потрапляли як діти із неблагополучних сімей, так і сироти. Перевага нових навчальних закладів полягала у тому, що вони дозволяли зберегти більш тісні стосунки вихованців з їхніми сім'ями. Причому батьки повинні були сплачувати кошти за утримання дітей в інтернаті, у той час як дитячі будинки залишалися на балансі держави [3, с.64; 5, с.32]. Таким чином, функціонування чималої кількості шкіл-інтернатів повинне було сприяти профілактиці дитячої бездоглядності та безпритульності.

У 60-х роках ХХ ст. з'явилися інші причини безпритульності, серед яких П.Середєва називає такі:

Неправильна поведінка батьків у побуті та їх неувага до дитини – 50%.

Відсутність контролю з боку батьків або осіб, які їх замінюють, за поведінкою дітей у позаурочний час – до 40%.

Неправильні дії дорослих щодо неповнолітніх – до 20%.

Інші причини – 5% [9, с.28-29].

Упродовж 70-80-х років ХХ ст. профілактика дитячої бездоглядності та безпритульності здійснювалася школами, позашкільними закладами, органами міліції, громадськими організаціями і передбачала заходи з організації педагогічного всеобучу батьків; виявлення дітей, які залишилися без нагляду батьків, та влаштування їх до навчально-виховних закладів; контроль за неблагополучними сім'ями та громадський вплив на них; покращення умов праці, побуту та спільного сімейного дозвілля батьків і дітей [10, с.21].

Значну роль у попередженні дитячої бездоглядності та безпритульності мало розширення можливостей школи у роботі з учнями у позанавчальний час та організація продовженого дня, пошук нових форм позашкільної роботи. Серед них – гурткова, клубна та спортивно-масова робота. Активізувалася також робота громадськості у справі профілактики бездоглядності. Паралельно при місцевих органах влади створювались ради громадськості, які координували діяльність шкіл, підприємств, установ, дитячих кімнат при ЖЕКах, ради сприяння сім'ї та школі на підприємствах, ради мікрорайону для організації виховної роботи з дітьми, підлітками та їхніми батьками. До цієї діяльності залучалися ветерани війни та праці, представники профспілкових і комсомольських організацій [10, с.21].

Діяльність держави щодо боротьби з дитячою бездоглядністю та безпритульністю сприяла тому, що загальна кількість даної категорії дітей після війни зменшувалася, а з початку 70-х років залишалася на стабільно невисокому рівні [7, с.23].

Складна суспільно-політична ситуація у 80-ті роки ХХ ст., відомі як роки "перебудови", на жаль, сприяла погіршенню ситуації з бездоглядними та безпритульними дітьми. Держава, констатуючи наявність проблеми дитячої бездоглядності, не намагалася не лише сформулювати та реалізувати комплексну програму для вирішення дитячого питання, але і контролювати та сприяти його вирішенню за допомогою діючої системи. Як вважає Е. Мельникова, основними причинами поширення дитячої безпритульності на кінець ХХ ст. були: неефективність реформ при переході від тоталітарної до демократичної держави, що викликало кризу економіки, безробіття, матеріальну незабезпеченість громадян; економічна та соціальна нерівність різних прошарків суспільства; крах комуністичної ідеології та латентне існування антигуманної ідеології; наявність проблем у правовому захисті громадян, перш за все, дітей та підлітків; зруйнування єдиної системи правоохоронних органів та народної освіти [6, с.21].

Таким чином, кризові явища в економіці та соціальній сфері призвели, з одного боку, до збільшення кількості безпритульних, бездоглядних дітей, а з іншого – до занепаду інтернатних закладів. Після проголошення незалежності України було прийняте нове "Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків" (1993 р.). Головними завданнями інтернатних закладів визначались: створення найсприятливіших умов, максимально наближених до домашніх, для організації життя й розвитку дітей, надання допомоги вихованцям для своєчасного одержання необхідної освіти, підготовки до самостійного життя, вибору професії. Однак збільшення

кількості вихованців дитячих будинків та шкіл-інтернатів призвело до перевищення нормативів наповнення класів та груп у цих закладах, і як наслідок – до зниження ефективності виховного впливу на дітей. Окрім того, становище загострилося у зв'язку з низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення дитячих виховних та освітніх закладів, що погіршувало і без того слабку соціальну захищеність дітей-сиріт та дітей, які з певних причин залишилися без батьківського піклування. Давалася ознака обмежена соціалізація та психічна депривація неповнолітніх, які не могли адаптуватися до постінтернатного життя, не мали позитивних моделей сім'ї. Така ситуація провокувала дитячу бездоглядність та безпритульність.

Відмітні риси періоду 90-х років ХХ ст. – виникнення глобальної дисгармонії між суспільними нормами, що існували, і нормами, що народжувалися; невизначеність майбутнього та життя у "суспільстві ризику" – окреслюються науковцями як фундаментальні зміни умов існування людини загалом та дитини зокрема. Наслідки так званого "перехідного періоду", визначені ООН (втрата надії у житті, зростання рівня захворюваності, надзвичайне зростання бідності й зменшення доходів, нерівномірний розподіл матеріальних цінностей, зростання гендерної нерівності, зниження рівня освіти, зростання безробіття), впливають на їхню ідентичність, міжособистісні стосунки, сферу інтимності і прискорюють руйнування традиційної опори суспільства – сім'ї.

Таким чином, із здобуттям незалежності України проблема дітей вулиці стала надзвичайно актуальною (*четверта хвиля масової безпритульності*). У зв'язку з цим почався перегляд та реорганізація нормативно-правової бази системи профілактики. У її основу був покладений гуманістичний підхід, що передбачає розуміння необхідності своєчасного захисту дітей від несприятливого, деструктивного впливу середовища, надання їм допомоги, забезпечення права на освіту, охорону здоров'я та відпочинок.

Слід зазначити, що проблема "діти вулиці" розглядається у контексті захисту, охорони дитинства взагалі. Головним і незаперечним документом, що визначає пріоритетність прав дитини, є Конвенція ООН про права дитини, що набула чинності в Україні 27 вересня 1991 р. У ній, зокрема, зазначається, що у всіх діях щодо дітей першочергова увага має приділятися забезпеченню інтересів дитини, її виживанню, захисту, створенню умов для вільного розвитку її духовних і фізичних сил. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, не повинна залишатись у такому оточенні, має право на особистий захист та допомогу з боку держави.

Можна вважати, що основою попередження та подолання проблеми дитячої бездоглядності і безпритульності є соціальний захист дитинства. Науковці вважають, що соціальний захист виступає як система практичних заходів держави і суспільства, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання й розвиток дітей та спрямовані на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів наносять безпосередню шкоду здоров'ю дитини, її фізичному, моральному, інтелектуальному розвитку, деформують природний процес соціалізації особистості та її самореалізації [11, с.42].

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. засвідчує новий етап політики держави щодо соціального захисту безпритульних дітей, що ґрунтується на Конституції України, положеннях законів України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" (1995 р.), "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю" (2001 р.), "Про охорону дитинства" (2001 р.), "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" (2005 р.), указів Президента України "Про затвердження комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві" (1998 р.), "Про додаткові заходи запобігання дитячій бездоглядності" (2000 р.), "Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей" (2005 р.) та ін. 22 грудня 2003 р. відбулися парламентські слухання, які були присвячені проблемі бездомності громадян та безпритульності дітей.

Певним кроком у вирішенні проблеми став Указ Президента від 21 лютого 2003 р. "Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки". Однак, на жаль, неконкретність і фінансова незабезпеченість не дозволили даній програмі реалізуватись. Робота місцевих органів влади у більшості випадків зводилась лише до утримання притулків для дітей. А затверджені регіональні програми, зазвичай, мали декларативний характер та не передбачали джерел фінансування заходів.

Це спонукало до розробки у 2006 р. спочатку Концепції державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 рр., а пізніше до затвердження відповідної Державної та регіональних програм. Мета програм полягала у подоланні дитячої безпритульності і бездоглядності, запобіганні соціальному сирітству, створенні умов для всебічного розвитку та виховання дітей, завершення формування мережі закладів соціального захисту дітей. Окрім зменшення кількості безпритульних та бездоглядних дітей, передбачалося скорочення тривалості часу, який діти проводять на вулицях і залишаються бездоглядними. Хоча програма і передбачала охоплення цільової групи, вона зосереджувалася переважно на дітях, які вже перебувають у системі догляду за ними. Як зазначають фахівці, основне завдання – забрати безпритульних дітей з вулиці, на жаль, не було закладене у саму програму [12, с.59].

Зважаючи на те, що серед безпритульних дітей значна кількість утікачів з інтернатних закладів, то важливого значення для вирішення проблеми набуває прийнята у 2007 р. Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підкування. Нею передбачається, що у період до 2017 р. мають бути створені умови для реалізації державних гарантій і конституційних прав знедолених дітей. Зокрема, головними напрямками програми визначені: реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; профілактика виходу дитини з біологічної родини – робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах; забезпечення соціальної підтримки випускників інтернатних закладів; робота з попередження і ліквідації дитячої безпритульності.

Основним нормативним актом у роботі з безпритульними дітьми на сьогоднішній день є Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" (2006 р.). Даний Закон визначає загальні засади соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію бездомними громадянами і безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією України та чинним законодавством, створює умови для діяльності громадських та благодійних організацій, що працюють у сфері соціального захисту населення.

Однак, попри наявність законодавчої бази щодо соціального захисту та подолання явища бездоглядності та безпритульності дітей, гострою проблемою для нашої країни все ще залишається порушення прав дітей, які живуть або працюють на вулиці. Такі діти мають обмежений доступ до належних освітніх, медичних, соціальних послуг та до чинних механізмів захисту їхніх прав. Причиною такої ситуації, на нашу думку, є дещо декларативний характер українського законодавства, відсутність системного підходу до створення дієвих процедур захисту прав особистості та моніторингу цього процесу.

Про проблеми у законодавстві України щодо соціального захисту дитинства йдеться в "Альтернативному звіті про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002-2008", підготовленому громадськими організаціями. У звіті визначено ряд найбільш гострих проблем, серед яких актуальними можна назвати: розвиток законодавства щодо прав дітей груп ризику ґрунтується на моделі "порятунку дитини" (лише після встановлення статусу сироти чи позбавленої батьківського піклування дитина може бути влаштована під опіку чи в прийомну сім'ю і отримувати щомісячні державні виплати. Із врахуванням високого рівня бідності багатодітних та неповних сімей такі правові та фінансові механізми стимулюють соціальне сирітство, що суперечить кращим інтересам дитини); не зроблено реальних кроків щодо покращення системи правосуддя до дітей: запровадження ювенальної юстиції, спеціальних сімейних суддів або суддів у справах дітей; відсутні чіткі державні механізми раннього виявлення та захисту дітей, які потерпають від різних форм насильства, жорстокого поводження, недогляду [1, с.70].

Слід підкреслити, що ключовим моментом у законодавчому забезпеченні прав дітей, молоді, сімей з дітьми стало прийняття Закону України "Про Загальнонаціональну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року" (2009 р.). Метою даної програми є забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей. Причому однією з найбільш важливих проблем визначається дитяча бездоглядність та безпритульність, окреслюється мета діяльності у даному напрямі: організація результативної роботи щодо запобігання соціальному сирітству, реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей, розвитку сімейних форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, бездоглядних та безпритульних, схильних до бродяжництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, представлений аналіз становлення та розвитку профілактики дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні дозволив визначити етапи даного процесу.

Перший етап (1917-1985 рр.) характеризується зародженням та утвердженням системи профілактики. Умовно можна виділити наступні періоди:

1917 р. – початок 30-х років, особливостями якого є зародження системи охорони дитинства та відповідно до цього вирішення проблеми дітей вулиці переважно виховними заходами;

початок 30-х років – 1941 р. У цей період проблема починає замовчуватися, натомість використовується весь репресивний державний апарат для вилучення безпритульних з видних місць та термінової відправки у закриті виховні зони, за безпритульність вводиться кримінальна відповідальність, більш жорсткими стають методи впливу на неповнолітніх, посилюється відповідальність батьків за виховання дітей;

1941-1985 рр., характеризується розбудовою закладів для дітей вулиці згідно з вимогами часу (збільшення кількості приймальників під час Великої Вітчизняної війни, виникнення інтернатів для соціальних сиріт, починаючи з 1956 р.), посиленням відповідальності батьків за власних дітей, залученням батьків та дітей до виховних заходів освітніх та позашкільних закладів.

Загалом зміст профілактики на даному етапі можна визначити так:

основа всіх систем профілактики – трудове виховання як активна участь неповнолітнього у суспільно корисній та суспільно значущій господарській праці для здобуття професії;

процес соціально-педагогічної профілактики будувався на основі принципів громадянського виховання та колективізму.

Другий етап (1985 р. – до кінця 90-х років ХХ ст.) відзначається послабленням системи профілактики у зв'язку з політичними та соціально-економічними перетвореннями, що відповідно проявилось у збільшенні кількості правопорушень неповнолітніх. З початку і до середини 90-х років державна політика попередження та подолання дитячої безпритульності і бездоглядності зводилася в основному до вилучення дітей з вулиці і влаштування їх до притулків. Ці заклади виконували функції

тимчасового захистку, мали на меті задовольнити базові потреби вуличних дітей (у харчуванні, одязі) та повернути їх до родин чи інтернатних закладів.

Третій етап (з кінця 90-х років ХХ ст. і триває нині) пов'язаний із активною розбудовою соціальної політики держави, прийняттям важливих нормативно-правових актів у галузі профілактики дитячої бездоглядності, безпритульності та правопорушень. Період початку 2000-х років характеризується тенденцією державної політики до надання комплексної соціально-психологічної допомоги вуличній дитині й вирішення її подальшої долі (повернення у сім'ю, надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування до сімейних форм виховання). Наразі науковці відзначають зміну філософії державної політики: у центрі попередження та подолання дитячої безпритульності та правопорушень постала дитина, яка потребує допомоги, а не неповнолітній, до якого необхідно застосовувати примусові чи каральні заходи.

Окремо вивчення потребують регіональні особливості допомоги та профілактичної роботи з бездоглядними та безпритульними дітьми в різні історичні періоди, що і визначено нами перспективою подальших досліджень.

Використані джерела

1. Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002-2008 [Електронний ресурс] – К., 2009. – 89 с. – Режим доступу: <http://www.unicef.org/ukraine/report-ukr.pdf>
2. Василькова Ю.В. Социальная педагогика: курс лекций: [учеб. пособие для студ. высших пед. учеб. заведений] / Ю.В. Василькова, Т.Л. Василькова. – [2-е изд.]. – М.: Издательский центр "Академия", 2000. – 440 с.
3. Зезина М.Р. Система социальной защиты детей-сирот в СССР / М.Р. Зезина // Педагогика. – 2000. – № 3. – С. 58-67.
4. Зінченко А.Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Зінченко Алла Григорівна. – Одеса, 2001. – 189 с.
5. Кудрявцева Г.А. Проблема безнадзорности и беспризорности несовершеннолетних в современной России: [учеб.-метод. пособ. для студентов] / Кудрявцева Г.А., Мустаева Ф.А., Орлова Г.В. – Магнитогорск: МаГУ, 2001. – 68 с.
6. Мельникова Э.Б. Профилактика безнадзорности детей и подростков / Э.Б. Мельникова // Правозащитник. – 1998. – № 2. – С. 19-23.
7. Прудников Б.П. Профилактика безнадзорности и наркомании среди несовершеннолетних. Административно-правовое регулирование: [монография] / Б.П. Прудников, О.П. Рыбалкина. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, Закон и право, 2004. – 447 с.
8. Рень Л.В. Становлення системи профілактичної роботи з дітьми вулиці в історичному контексті (20-ті роки ХХ ст.). / Л.В.Рень // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка / [гол. ред. Носко М.О.]. – Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2012. – Вип. 96. – С. 181-185. – (Серія: педагогічні науки).
9. Серета П.П. Педагогічні засади попередження бездоглядності та правопорушень неповнолітніх: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Серета Прасковья Потапівна. – К., 1974. – 187 с.
10. Сморгунуова Н.Ф. Предупреждение беспризорности среди детей и подростков в России (20 – 90-е гг. ХХ в.) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Сморгунуова Надежда Фёдоровна. – Владимир, 1997. – 165 с.
11. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику: монографія / [Харченко С.Я., Кальченко Л.В., Золотова Г.Д., Горенко С.В.]. – Луганськ: Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2009. – 145 с.
12. Сташків Б.І. Реінтеграція безпритульних дітей: зміст та правове регулювання / Б.І. Сташків // Теоретичні та практичні проблеми трудового права та права соціального забезпечення: зб. мат-в наук.-практ. семінару (4 грудня 2007 року) / [за ред. Л.П. Шумної]. – Чернігів: КП "Вид-во "Чернігівські береги". – 2007. – С. 54-60.

Ren' L.

THE MAIN TENDENCIES OF DEVELOPMENT PROPHYLACTIC WORK WITH THE NEGLECTED AND HOMELESS CHILDREN DURING THE 30 YEARS OF XX – BEGINNING XIX CENTURIES

The article is devoted the analysis of development prophylactic work with neglected and homeless children during the 30 years of XX – beginning XXI centuries.

Key words: *street children, neglect, homelessness, prophylactic work, social and lawful protection.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2012